

IDENTITATEA OMULUI VĂZUTĂ PRIN PRISMA ÎNTRUPĂRII CUVÂNTULUI LA ATANASIE DE ALEXANDRIA

Pr. Conf. univ. dr. Lucian DÎNCĂ

Facultatea de Teologie romano-catolică, Universitatea București, Romania

Directorul Școlii doctorale de teologie și studii religioase,

Directorul bibliotecii patristice și de studii bizantine

a Centrului Sfinții Petru și Andrei

lucian.assumption@gmail.com

ABSTRACT: Human Identity seen Through the Prism Incarnation of the Word in Athanasius of Alexandria.

Saint Athanasius the Great is known among theologians of the 4th century mainly because of his opposition to the theology promoted by the priest Arius, who claimed that the Son is the first creature of the Father, through whom he created the world. Therefore, we try to present this theology of the Incarnation in the present communication by insisting on the original points of the athanasien teaching: the reasons for the incarnation of the Word and the spiritual benefits in favour of man. From this exposition emerges the theology of the deification of man through the incarnation of the Word and the dignity of the human nature assumed by the incarnate Word. The Alexandrian bishop also insists on the knowledge of the true God and on the new identity acquired by man through the mystery of the incarnation of the Word.

Keywords: *Incarnation, Christ, Word, identity, dignity, deification, God, theology.*

Introducere

Atanasie cel Mare (298-373) se înscrie în linia teologică a Alexandriei, însă el prelucrează această tradiție, dusă la un nivel destul de savant de Clement și Origen, pentru a o face accesibilă credincioșilor ispitiți mai la tot pasul de erezia ariană. Pentru a-i face să înțeleagă mai bine realitatea întrupării, episcopul dezvoltă o argumentare în jurul motivelor întrupării: de ce a fost necesară întruparea Cuvântului? Era ea prevăzută din veșnicie de Dumne-

zeu? Este ea supusă „accidentului”, adică păcatului omului? Pe scurt: dacă omul nu ar fi păcătuț, Cuvântul lui Dumnezeu s-ar mai fi întrupat sau nu?¹ În partea a doua a tratatului *Despre întruparea Cuvântului*, episcopul explică motivele întrupării. Pentru a fi mai explicit, extrage argumentația sa, plecând de la începuturile creației și căderea originară: „Poate te vei mira dacă, propunând-ne să vorbim despre întruparea Cuvântului, ne oprim acum pentru a vorbi despre originea oamenilor. Însă acest lucru nu este străin scopului expunerii noastre. Căci este necesar, discutând despre arătarea în trup a Mântuitorului în folosul nostru, să vorbim și despre originea oamenilor, pentru ca tu să știi că situația noastră devine pentru El motivul coborârii sale și că transgresiunea noastră a provocat filantropia Cuvântului, în așa fel încât Domnul a venit până la noi și s-a arătat printre oameni.

---

1 Toma de Aquino își va pune aceeași întrebare în *Suma teologică*, partea a III-a, q.1.art.3: „Dacă omul nu ar fi păcătuț, Dumnezeu s-ar fi întrupat?”; teologul spaniol enumeră mai întâi cinci argumente în favoarea întrupării Cuvântului în absența păcatului omului: 1) chiar și în afara păcatului omului, Dumnezeu s-ar fi întrupat, deoarece atâta timp cât subzistă cauza, subzistă și efectul; 2) specificul atotputerniciei divine este acela de a se manifesta prin efectul finitului, iar Întruparea nu face decât să aducă înaintea ochilor omului infinitul într-un om finit; așadar, în atotputernicia sa, Dumnezeu s-ar fi întrupat, chiar dacă omul nu ar fi păcătuț; 3) dacă omul nu ar fi păcătuț, natura umană ar fi fost capabilă de harul îndumnezeirii ce urma să se realizeze prin întrupare, iar Dumnezeu nu-l privează pe om de ceva ce era capabil, deci s-ar fi întrupat chiar și în lipsa păcatului omului; 4) în virtutea predestinării veșnice a lui Dumnezeu era absolut necesar ca Fiul lui Dumnezeu să se întrupeze, chiar dacă omul nu ar fi căzut în păcat; 5) misterul întrupării a fost revelat primilor oameni înaintea căderii lor în păcat prin cuvintele: „iată os din oasele mele” (*Gn 2,23*), iar omul a putut avea preștiința căderii sale, deci Dumnezeu s-ar fi întrupat; apoi Toma trage concluzia finală: „Chiar dacă Dumnezeu s-ar fi putut întrupa, fără existența păcatului omului, este mai corect să spunem că dacă omul nu ar fi păcătuț, Dumnezeu nu s-ar fi întrupat, deoarece în *Scriptură* motivul întrupării care ne este prezentat peste tot este scoaterea primului om de sub păcat. Trebuie să spunem, referitor la acest subiect, că există însă opinii diferite. Unii spun că Fiul lui Dumnezeu s-ar fi întrupat, chiar dacă omul nu ar fi păcătuț (Scot, Suarez, Isambert, chiar dacă expun opinii diferite, împărtășesc această opinie). Alții susțin contrariul. Ar trebui să susținem mai degrabă această din urmă ipoteză, fiindcă, cele care nu provin decât din voința lui Dumnezeu și care nu sunt datorate efectului creației, nu ne pot fi cunoscute decât prin revelația *Scripturii*, care ne arată voința divină. Așadar, deoarece în *Sfânta Scriptură*, motivul întrupării este mereu legat de condiția păcatului primului om, este mai convenabil ca Dumnezeu să fi rânduit lucrarea întrupării pentru răscumpărarea păcatului; astfel încât întruparea nu ar fi putut să aibă loc în afara păcatului săvârșit de primii oameni. Totuși, puterea lui Dumnezeu nu este limitată în această privință, fiindcă Dumnezeu s-ar fi putut întrupa, chiar și fără ca păcatul să fi existat”. Aceasta din urmă este și opinia lui Atanasie de Alexandria.

Fiindcă noi am devenit cauza intrării sale într-un trup și pentru mântuirea noastră El a fost cuprins de iubire, până la a deveni om și a apărea în trup”². Așadar, filantropia și bunătatea lui Dumnezeu stau la temelia întrupării. Pentru episcopul alexandrin este imposibil un discurs teologic coerent al întrupării, eliminând noțiunea de filantropie și bunătate, atribute ce fac parte din însăși esența lui Dumnezeu. Rolul său de teolog, dar mai ales de păstor, este acela de a arăta în mod rațional coerența și armonia economiei divine. Alexandrinul este convins că întruparea Cuvântului nu poate fi concepută în afara îndumnezeirii omului, iar acest lucru Dumnezeu l-a dorit pentru om chiar înaintea căderii lui în păcat. În comunicarea de față vom vedea care este identitatea omului văzută de Atanasie prin prisma întrupării Cuvântului. La origine, Dumnezeu l-a creat pe om după chipul și asemănarea sa (Gn 1,26-27), această identitate fiind „mânjită”, „pătată” de păcatul omului. Prin întrupare, Dumnezeu reamintește omului adevărata sa frumusețe și identitate.

1. Originalitatea lui Atanasie de Alexandria

Folosind argumente biblice convingătoare, episcopul de Alexandria prezintă două motive principale ale întrupării Cuvântului lui Dumnezeu printre noi oamenii: 1) prin întrupare, cuvântul vine în umanitatea noastră pentru a ne da adevărata cunoaștere a lui Dumnezeu, îndumnezeirea, identitatea sa și 2) refacerea imaginii lui Dumnezeu în om, mânjită, pătată prin păcat și căderea în idolatrie, rezultat al neascultării de porunca divină.

1.1. Primul motiv: îndumnezeirea omului

„Dumnezeu l-a creat pe om după chipul și asemănarea sa” (Gn 1,27). Sfântul Paul dezvoltă această revelație biblică în *Scrisoarea către romani*, în particular, în capitolul al optulea. El vede în actul creator al lui Dumnezeu hotărârea divină de a-l iubi necondiționat pe om: „Dacă Dumnezeu este pentru noi, cine este împotriva noastră? [...] Cine ne va despărți de iubirea lui Christos? Oare necazul sau strâmtorarea sau persecuția sau foamea sau lipsa de haine sau primejdia sau sabia?” (Rm 8,32-36). Angajamentul iubirii lui Dumnezeu față de om este dovedit prin întruparea Fiului, chiar

---

2 Nu ne putem imagina o teologie a întrupării Cuvântului fără a ține seama de marile teme biblice: „Dumnezeu a iubit atât de mult lumea încât a trimis pe Fiul său” (In 3, 16); „Când s-a arătat bunătatea și filantropia Dumnezeului Mântuitor...” (Tit 3, 4).

înaintea căderii omului în păcat: „Cuvântul lui Dumnezeu netrupesc, incoruptibil și imaterial³ vine în ținuturile noastre, chiar dacă, nici mai înainte, nu era departe de noi. Căci El n-a lăsat nicio parte a creației lipsită de El, ci a umplut totul pretutindeni, El, care rămâne mereu lângă Tatăl său. Însă El se face prezent, înjosindu-se pentru a ne îndumnezei, datorită filantropiei și manifestării sale față de noi”⁴. Pentru Atanasie, unirea Cuvântului cu un trup uman este un adevărat izvor de viață, „în care orice om se poate reînnoi ca într-o fântână a tinereții”⁵. Kannengiesser rezumă demersul metodologic al lui Atanasie printr-o dublă mișcare: 1) de la cele vizibile și contingente Cuvântului creator și Mântuitor, demersul episcopului ne ridică până la raportul invizibil și necesar existent între Cuvânt și Tatăl său din veșnicie, fără a ne permite totuși să pătrundem în secretul acestei intimități constitutive a divinității; 2) în sens invers, plecând de la Cuvânt, afirmat ca Imagine a cărui egalitate cu Tatăl este subliniată la orice pas cu insistență, ne introduce în intimitatea ființei umane, acolo unde, în lumina „asemănării – kat’ eikona” originare se reflectă raportul secret al tuturor ființelor cu Creatorul lor⁶. Această metodologie atanasiană a dat naștere în studiul cristologiei celor două tipuri de abordare a persoanei și misiunii lui Christos: 1) „cristologia de sus” sau descendentă, adică, plecând de la contemplația Cuvântului în sânul Tatălui, asemenea prologului *Evangeliei după Ioan*, „coborâm” pe pământ, în misterul întrupării Cuvântului în vederea realizării lucrării lui de îndumnezeire a omului, și 2) „cristologia de jos” sau ascendentă, adică, plecând de la contemplația faptelor și vorbelor Mântuitorului, suntem „înălțați” pentru a-l contempla ca Dumnezeu, pe înălțimea crucii, asemenea soldatului roman: „Acesta era cu adevărat Fiul lui Dumnezeu” (Mc 15,39).

Ideea pe care Atanasie și-o face despre misterul Întrupării poate fi rezumat astfel: Tatăl ceresc, dorind în mod eficace și din veșnicie, îndum-

3 Aceste trei atribute ale Cuvântului sunt mai puțin clasice în gândirea Părinților Bisericii. Atanasie insistă mult asupra lor pentru a arăta, pe de o parte, marea diferență între Cuvântul lui Dumnezeu făcut om din iubire față de om, și, pe de altă parte, necesitatea întrupării sale pentru a reda incoruptibilitatea trupului omului.

4 L. Dincă, *Sfântul Atanasie de Alexandria. Împotriva păgânilor și Despre întruparea Cuvântului*, Iași, Sapiența, 2013, p. 87.

5 C. Kannengiesser, „Introducere” la tratatul *Sur l’incarnation du Verbe*, Sources chrétiennes nr. 199, Cerf, Paris, 1973, p. 61.

6 *Ibidem*, p. 73.

nezeirea omului, ni l-a trimis în timp pe Fiul său. Această necesitate la care Dumnezeu era supus pare, la prima vedere, absolută, însă, odată ce examinăm mai amănunțit teologia sa, întruparea apare ca o necesitate: se cuvenea ca Dumnezeu să se facă om, pentru ca omul să poată intra în sfera comuniunii intra-divine: „Întruparea Cuvântului ne-a făcut să cunoaștem Providența universală și faptul că Dumnezeu Cuvântul este Căpetenie și Creator. El s-a făcut om pentru ca noi să devenim Dumnezeu; ni sa arătat vizibil într-un trup, ca să ne facem o idee despre Tatăl invizibil; a suportat calomniile oamenilor pentru ca noi sa avem parte la imortalitate”⁷. Bunăta-tea și filantropia divină sunt la baza trimeriei Fiului în lumea noastră finită; nu păcatul omului, nici necesitatea răscumpărării din păcat și din moarte. De aceea, niciun înger, nicio altă creatură fie ea cât de perfectă, nu ar fi putut realiza lucrarea de îndumnezeire a omului, ci doar Cuvântul divin, egal în divinitate și slavă cu Tatăl. Doar Christos este în măsură a face să strălucească pe chipul omului lumina divină și de a-i da acestuia posibilitatea de a contempla realitățile veșnice. Fiind Cuvântul, Înțelepciunea și Puterea lui Dumnezeu, El este arhetipul după care omul este creat și îndumnezeit. În El, Dumnezeu și omul se întâlnesc drept parteneri ai aceluiși legământ.

Acest prim motiv al întrupării Cuvântului descrie rolul lui Christos ca Unic Mijlocitor între Dumnezeu și oameni. În istoria dogmelor, Atanasie este cunoscut mai ales datorită acestei intuiții cristologice, îndumnezeirea omului prin întruparea Cuvântului; de aceea, aspectul întrupării dobân-

---

7 L. Dincă, *Ibidem*, p. 144. În aceste fraze, aruncate ca în trecere acum, la sfârșitul acestui tratat, Atanasie ne oferă gândirea sa profundă despre misterul întrupării. Aceste afirmații rezumă întreaga lucrare divină: restaurarea cunoașterii lui Dumnezeu făcând cunoscut, prin manifestarea sa într-un trup, pe Tatăl invizibil; redarea imortalității tuturor oamenilor prin suferința și moartea sa pe cruce; divinizarea sau îndumnezeirea omului datorită asumării unui trup asemănător cu al nostru. Acesta este triplul motiv al întrupării Cuvântului. Niciăieri în altă parte nu găsim o densitate teologică mai mare decât aici. Episcopul Alexandriei folosește aici o sursă ușor de recunoscut: Irineu de Lyon, care spune „Cuvântul făcându-se vizibil și palpabil, ni-l arată pe Tatăl... toți au putut vedea în Fiul pe Tatăl, căci ceea ce este invizibil în Fiul este Tatăl, iar ceea ce este vizibil în Tatăl este Fiul” (*Împotriva tuturor ereziilor* IV, 6, 6). Divinizarea omului este deci motivul principal al întrupării, iar mântuirea trece pe locul secund. Într-adevăr, la începuturi, păcatul a consistat în orgoliul primilor oameni de a deveni ca Dumnezeu fără a recunoaște că au nevoie de harul său pentru aceasta, „veți fi ca Dumnezeu, cunoscând binele și răul” (*Gn* 3,6), le-a spus șarpele ispititor. De aceea, în gândirea majorității Părinților Bisericii orientale din primele patru secole, necesitatea întrupării a constat într-un mod prioritar cu totul deosebit în divinizarea omului prin acceptarea harului său divinizator, iar apoi realizarea lucrării de răscumpărare a neamului omenesc din păcat și moarte.

dește un loc central în toate scrierile episcopului de Alexandria. Îndumnezeirea omului înseamnă de fapt configurarea omului conform chipului și imaginii după care a fost creat: „Cuvântul știa, într-adevăr, că degradarea oamenilor nu putea fi eliminată altfel decât prin singurul fapt de a muri. Însă, era imposibil să moară Cuvântul, căci este nemuritor și Fiu al Tatălui. De aceea ia asupra sa un trup capabil să moară, pentru ca, participând la Cuvânt care este mai presus de toate, acest trup să devină apt să moară pentru toți, să rămână incoruptibil datorită Cuvântului care locuiește în El și să facă de acum înainte să înceteze corupția în toți prin harul învierii. Ca o jertfă și victimă pură de orice pată, oferind morții trupul pe care-l luase pentru sine, El a îndepărtat deci, prin acest fapt, moartea din toate celelalte trupuri asemănătoare prin darul acestui trup care era asemănător lor. Fiind Cuvântul lui Dumnezeu, superior tuturor, care oferea propriul său templu și instrumentul său trupesc în răscumpărare pentru toți, El plătea datoria noastră prin moartea sa. Unit fiind tuturor oamenilor printr-un trup asemănător lor, Fiul incoruptibil al lui Dumnezeu i-a asumat pe toți în scopul incoruptibilității, conform promisiunii învierii. Căci degradarea însăși, inclusă în moarte, nu are stăpânire asupra oamenilor, datorită Cuvântului care locuiește în ei prin intermediul trupului său individual”⁸. Cuvântul făcut om, asumând un trup uman și suferind moartea, a făcut ca toată omenirea să aibă parte de viața veșnică în Dumnezeu.

1.2. Al doilea motiv: răscumpărarea din păcat și din moarte

În tratatul *Despre întruparea Cuvântului*, Atanasie prezintă principalele motive ale întrupării și face legătura între ele: îndumnezeirea omului vine odată cu restaurarea asemănării lui Dumnezeu în om și cu înlăturarea corupției naturii umane și a cunoașterii greșite a lui Dumnezeu. Primul motiv este întemeiat pe filantropia și bunătatea lui Dumnezeu, care l-a creat pentru a intra în comuniune cu El și a-l îndumnezei, al doilea motiv este consecința căderii proto-părinților noștri și idolatria, păcat prin care omul se îndepărtează de Dumnezeu adevărat pentru a adera și sluji divinităților false și închipuite: „Însă, deoarece neglijența oamenilor a coborât încetul cu încetul până la exces, Dumnezeu a prevăzut și această slăbiciune din partea lor, trimițându-le o lege și profeți ușor de recunoscut pentru ca, și atunci când vor ezita să ridice ochii spre cer și să-l recunoască pe autorul lor, să

---

8 L. Dîncă, *Ibidem*, p. 88.

aibă la dispoziție o învățătură la îndemâna lor. Căci oamenii se pot instrui cu mai mare ușurință de la alți oameni în domeniile cele mai importante. Puteau deci, ridicând privirea spre măreția cerului și luând în considerație armonia creației, să-l recunoască pe Stăpânul ei suveran, Cuvântul Tatălui, carel revelează tuturor pe Tatăl prin providența sa universală și care cârmuiește întreg universul pentru ca toți, datorită lui, să-l cunoască pe Dumnezeu. Sau în cazul în care aceasta nu convenea leneviei lor, le-ar fi fost profitabil să întâlnească sfinții și să învețe de la ei că El este adevăratul Creator al universului, Tatăl lui Christos, iar cultul dat idolilor este o nelegiuire și un sacrilegiu⁹. Scopul alexandrinului este acela de a insera și acest al doilea motiv al întrupării în „economia mântuirii” divine. De aceea face apel constant la etapele inițiale ale economiei când vorbește despre întrupare¹⁰. Odată ce a înscris și acest al doilea motiv al întrupării în economia mântuirii, teologul alexandrin se întreabă cum ar fi putut Dumnezeu să lucreze altcumva în folosul omului? Nu putea să-l lase rătăcitor în statutul în care era antrenat de idolatrie: „De vreme ce oamenii au devenit atât de iraționali iar înșelăciunea demonilor arunca umbra sa în toate părțile și ascundea cunoașterea adevăratului Dumnezeu, ce-ar fi trebuit să facă Dumnezeu? Să păstreze tăcerea într-o asemenea situație? Să accepte ca oamenii să se rătăcească din cauza diavolilor și să nu-l cunoască pe adevăratul Dumnezeu? În acest caz ar fi trebuit să-l creeze lipsit de rațiune sau, dacă ar fi trebuit să fie rațional, să nu-l lase să trăiască existența ființelor fără rațiune. Dar atunci de ce le-ar fi dat, la origine, o anumită noțiune despre Dumnezeu? Dacă nu merită să o primească acum, n-ar fi trebuit să le fi fost dată nici la începuturi. Însă care ar fi fost avantajul pentru Dumnezeu creatorul, care ar fi fost slava lui, dacă oameni creați de El nu îl adoră, ci cred că alții sunt creatorii lor? Dumnezeu vede însă că a creat oamenii pentru alții, nu pentru El însuși. În plus, un rege, care nu este decât un om, nu acceptă ca orașele fondate de el să fie subjugate de alții și oamenii lui să caute refugiu pe lângă alții, ci le trimite scrisori de avertizare, le trimite mesaje deseori prin intermediul prietenilor, și, dacă este necesar, se duce el însuși pentru a le înmuia inima lor prin prezența sa. Toate acestea pentru a evita ca acele orașe să servească altor stăpâni iar lucrarea sa să nu fie inutilă. Cu atât mai mult Dumnezeu nu va face oare în așa fel încât creaturile sale să nu rătăcească departe de El

---

9 L. Dincă, *Ibidem*, pp. 92-93.

10 C. Kannengiesser, *Le Verbe de Dieu selon Athanase*, pp. 114-115.

și să nu fie sclavii neantului? Mai ales atunci când această rătăcire devine pentru ei cauză de distrugere și de pierzanie”¹¹.

Efectul principal al întrupării, conform acestui al doilea motiv, este restaurarea, *kat'ekona*, a imaginii lui Dumnezeu în om, fapt ce conduce la cunoașterea Dumnezeului adevărat. Sinceritatea lui Atanasie, iubirea sa de adevăr, căldura umană, convingerea profundă în ideile lui, grija pastorală față de comunitatea ce-i este încredințată sunt evidente din asemenea texte. „Nu se încurcă să explice viciile sau virtuțile ca un moralist de profesie, nu intră în detaliile analizelor psihologice, nu raționează niciodată în abstract, ca un metafizician prizonier al sistemului său, ci dorește mereu să sondeze ființa-după-imagie, o ființă creată de Cuvântul divin pentru a deveni *logikos*, ființă rațională, în experiența trăită în relația cu Dumnezeu”¹². În acest fel înțelege Alexandrinul să răspundă provocărilor cristologice ale vremii în calitatea sa de credincios și de păstor. Este conștient de originalitatea sa în expunerea sistematică despre întruparea Cuvântului, expunere care nu-i asemenea nici cu cea a lui Clement, nici cu a lui Origen, nici a altui învățat format la Școala catehetică din Alexandria.

În opinia episcopului, întruparea modifică și duce la împlinire statutul teologic al ideii biblice din Geneză: „Dumnezeu a zis: să-l facem pe om după chipul și asemănarea noastră. [...] Dumnezeu l-a creat pe om după chipul și asemănarea sa” (Gn 1,26-27). Prin întruparea sa, Cuvântul se lasă cunoscut de om în adevăr, iar datorită arătării lui în trup ni-l face cunoscut pe Dumnezeu așa cum este el, după spusele lui Isus din Evanghelie: „Nimeni nul cunoaște pe Fiul decât Tatăl, nici pe Tatăl nu-l cunoaște nimeni decât numai fiul și acela căruia Fiul vrea să-i reveleze” (Mt 11,27). Căderea omului în păcat a adus în lume o gândire pervertită despre Dumnezeu, de aceea era necesară întruparea Cuvântului pentru a-l scoate pe om din eroare: „Căci odată ce spiritul oamenilor era decăzut în sensibil¹³, Cuvântul s-a înjosit venind într-un trup pentru a-i readuce pe oameni spre El însuși, ca ființă umană, și să reorienteze spre El gândurile lor. Prin faptele sale îi poate

11 L. Dincă, *Ibidem*, pp. 93-94.

12 C. Kannengiesser, *Ibidem*, p. 117.

13 Episcopul de Alexandria se află aici la antipodul gândirii platonice, care prezenta sufletele ca fiind decăzute într-o lume corporală. Soarta umanității, în condiția sa terestră, nu este reglată în funcție de capacitatea sufletului și a spiritului de a contempla divinitatea, ci de posibilitatea oferită fiecărui om de a accepta în mod gratuit harul mântuirii și al îndumnezeirii.

convinge că nu este doar un om¹⁴, ci Dumnezeu, Cuvântul și Înțelepciunea Dumnezeului cel adevărat. Acest lucru îl subliniază Paul: având rădăcina și temelia pusă în dragoste, să puteți pricepe împreună cu toți sfinții, care este lărgimea, lungimea, adâncimea și înălțimea; și să cunoașteți dragostea lui Christos, care întrece orice cunoștință, ca să ajungeți plini de toată plinătatea lui Dumnezeu (Ef. 3,17-19). Într-adevăr, Cuvântul se desfășoară în toate părțile: în înălțime și în adâncime, în profunzime și în lungime, în înălțime spre creație, în adâncime spre întrupare, în lungime până la iad, în lățime spre lume; totul este plin de cunoașterea lui Dumnezeu¹⁵¹⁶.

Asemenea unui mare mistic și teolog, Atanasie insistă asupra acestei necesități a întrupării Cuvântului. Moartea și corupția odată învinse, păcatul însuși va fi distrus pentru totdeauna, fiindcă toate sunt întreșesute și au o singură rădăcină. Adepții învățaturii lui Arie obiectau, zicând: chiar dacă Mântuitorul însuși nu era decât o creatură, Dumnezeu putea spune doar un cuvânt spre iertarea păcatelor. Alții spuneau că Dumnezeu putea, fără să-l trimită pe Fiul său pe pământ, să vorbească din ceruri și să ierte păcatele oamenilor decăzuți. Atanasie, la rândul său, încearcă să-i facă pe cei din jur conștienți de tot ce-i este omului de folos, ținând seama că totul este cu puțință pentru Dumnezeu. Chiar dacă El ar fi putut să-și scoată poporul din robia Egiptului, fără să recurgă la Moise, se cuvenea totuși să o facă prin Moise. Christos ar fi putut să nu fie trădat și dat pe mâinile păcătoșilor, dar a acceptat și a fost mai bine să fie astfel. Comportamentul lui Dumnezeu în legea veche ne arată cu câtă grijă caută cel mai mare bine pentru om. Dacă ni se pare nefiresc faptul că ni l-a trimis pe Fiul său, atunci ar trebui să ni se pară curioase toate intervențiile lui în istoria omenirii, de la începuturile creației.

Doar Cuvântul era în măsură să ne redea nemurirea, ca un bine definitiv. Întruparea a salvat, deopotrivă, adevărul divin și utilitatea economi-

---

14 Încă o dată, Atanasie insistă asupra ideii centrale a gândirii sale cristologice: întrupându-se, Cuvântul lui Dumnezeu nu pierde divinitatea sa. Astfel, întruparea Cuvântului modifică complet statutul naturii umane în experiența continuă cu răul. Datorită simțurilor, omul poate sesiza și cunoaște adevărul despre Dumnezeu revelat în persoana lui Isus Christos. Iar prin credință, omul devine susceptibil să atingă unitatea sa deplină în Dumnezeu.

15 Bazându-se pe citatul sfântului Paul, Atanasie dezvoltă ideea, deja prezentă în tradiția teologică alexandrină, a întrupării cosmice a Cuvântului lui Dumnezeu. Christos s-a întrupat pentru ca prin moartea sa cu brațele întinse pe cruce să atragă la sine toate popoarele universului, pentru a le aduna în Dumnezeu.

16 L. Dincă, *Ibidem*, p. 96.

ei divine pentru rasa umană. Prima misiune a Mântuitorului era, așadar, chiar înaintea și în absența căderii în păcat, să-l îndumnezeiască pe om, iar a doua, să-i redea adevărata cunoaștere a lui Dumnezeu și să refacă în el imaginea divină după care a fost creat, de care s-a îndepărtat însă, din cauza ignoranței și a pierderii conștiinței Dumnezeului adevărat. Prin asemenea raționamente, Atanasie reușește să schițeze, cu mare finețe teologică și îndemânare argumentativă biblică, întreaga credință creștină în întruparea Cuvântului. Îndumnezeirea omului, restaurarea imaginii divine în om și scoaterea acestuia de sub puterea păcatului și a morții sintetizează misiunea Cuvântului întrupat în lumea noastră. Realitatea aceasta este atât de adevărată, încât trebuie doar să ne amintim în fiecare clipă că suntem „fi ai lui Dumnezeu” și suntem constrânși să recunoaștem realitatea divinității Cuvântului întrupat. Pe lângă filiațiunea adoptivă și nemurire, Cuvântul divin săvârșea și lucrarea restabilirii adevăratei cunoașteri a Tatălui. Pe scurt, Atanasie reduce întreaga sa argumentație referitoare la actul întrupării Cuvântului la două convingeri esențiale ale credinței creștine: 1) Cuvântul s-a întrupat pentru a ne da cunoașterea Dumnezeului adevărat, adică pentru a ne îndumnezei, identitatea omului încă de la creație și 2) Cuvântul a asumat un trup asemănător cu al nostru pentru a distruge în el păcatul și consecința acestuia, moartea, reînnoind în noi chipul și asemănarea cu Dumnezeu.

2. Restaurarea chipului „eikon” și cunoașterea lui Dumnezeu

Episcopul de Alexandria, discipol fidel al teologiei alexandrine și mărturisitor neegalat al credinței de la Niceea nu-și propune altceva, odată urcat pe cea mai înaltă treaptă ierarhică a Bisericii din Egipt, decât să transmită credincioșilor săi convingerile de credință, ca ei să aibă acces la adevărul despre Isus Christos, Fiul unic al lui Dumnezeu, revelat în Scripturi. Începutul prologului ioanin: *La început era Cuvântul, și Cuvântul era la Dumnezeu, și Cuvântul era Dumnezeu* (In 1,1) îi oferă episcopului un text fundamental în argumentarea sa. Acest Cuvânt nu este doar propovăduirea unui mesaj în Scripturi, ci întâi de toate este Înțelepciunea, Puterea, Imaginea perfectă a Dumnezeului nevăzut: *Nimeni nu l-a văzut vreodată pe Dumnezeu, Fiul unic al lui Dumnezeu, cel care este spre pieptul Tatălui, El l-a revelat* (In 1,18). Scopul central al învățăturii și scrierilor sfântului Atanasie nu este altul decât propovăduirea adevărului cu privire la „umila și marea-

ța taină a întrupării celui pe care-l numea cu atâta afecțiune Cuvântul lui Dumnezeu”¹⁷.

Analizând motivele întrupării, așa cum sunt înțelese și prezentate de Atanasie de Alexandria, vedem limpede că întruparea Cuvântului are ca scop „restaurarea imaginii – *kat'eikona*”, icoană mânăjită, pătată prin păcat și „redarea adevăratei cunoașteri a lui Dumnezeu”. În antropologia lui Atanasie, omul ca imagine a lui Dumnezeu ocupă un loc central. Textul biblic adus de fiecare dată în discuție este Gn 1,26-17: *Să-l facem pe om după chipul nostru, după asemănarea noastră; Dumnezeu l-a creat pe om după chipul și după asemănarea sa*. Pentru majoritatea Părinților Bisericii, revelația biblică care descrie creația omului după imaginea lui Dumnezeu îmbracă o semnificație importantă, începând cu Irineu de Lyon, Origen, Grigore de Nyssa etc. Plecând de la această revelație, episcopul alexandrin dorește să atragă atenția asupra faptului că Isus Christos, Cuvântul lui Dumnezeu, este Icoana perfectă a lui Dumnezeu, iar omul este creat după această Icoană¹⁸. Prin păcat, omul a terfelit această imagine, încât a devenit de nerecunoscut, de aceea: „Cuvântul a venit El însuși în umanitatea noastră pentru a fi în măsură, El care este Icoana Tatălui, să restaureze ființa-după-Icoană a oamenilor [...]. De aceea a asumat un trup muritor, pentru a putea fi supus morții și astfel să-l restaureze pe om, creația-după-Icoană”¹⁹.

Teologia paulină se află la baza unor asemenea afirmații: Christos este Noul Adam în care tot omul este restaurat, „re-creat” după asemănarea divină. Nicio altă creatură, fie ea cea mai măreață și strălucită din univers, nici chiar îngerii sau puterile cerești spirituale nu ar fi putut reda omului această asemănare după Icoană. Doar Cuvântul poate pretinde a fi Icoana vie a lui Dumnezeu, prin care toate au fost aduse la ființă²⁰. Așadar, doar Cuvântul necreat, deofințat cu Tatăl, Icoana perfectă a lui Dumnezeu, putea reface în om această icoană și îi putea reda astfel și adevărata cunoaștere a Dumnezeului cel viu. Clement Alexandrinul îl inspiră aici pe Atanasie,

17 C. Kannengiesser, *Ibidem*, p. 185.

18 Vezi, în particular, lucrarea lui J. Roldanus, *Le Christ et l'homme dans la théologie d'Athanasie d'Alexandrie. Études de la conjonction de sa conception de l'homme avec sa christologie*, E.J. Brill, Leiden, 1968, pp. 20-28.

19 L. Dincă, *Ibidem*, p. 93.

20 Ideea este întâlnită și la Irineu de Lyon: „Nu sunt îngerii cei care l-au creat pe om, deoarece îngerii nu ar fi putut crea chipul lui Dumnezeu, nici nimeni altul în afară de adevăratul Dumnezeu” (*Împotriva ereziilor* IV,20,1). Atanasie va reveni asupra acestei idei în *Tratat împotriva arienilor* III,10.

atunci când spune: „Icoana lui Dumnezeu este Cuvântul, iar acest Cuvânt divin este Fiul autentic, Lumina și Arhetipul Inteligenței divine; însă icoana Cuvântului este omul în integralitatea lui: trup, suflet și *nous* (intelență/spirit); din acest motiv se spune că omul a fost creat după chipul și asemănarea sa, fiind asimilat Cuvântului divin, datorită inteligenței inimii sale și astfel *logikos* (asemenea cuvântului)”²¹. Așadar, Clement vede în Christos mai degrabă un instaurator al economiei asemănării, decât un restaurator. În opinia lui, primul Adam nu este antiteza celui de-al doilea Adam, Christos, ci este mai degrabă primul păstrător al Legii care pregătea venirea lui Christos. Cuvântul, prin întruparea sa, împlinește în mod desăvârșit asemănarea omului cu Icoana lui Dumnezeu, mântjită, terfelită prin păcat. De aceea El este Pedagogul perfect de care avea nevoie omul pentru a se îndepărta de rău și a reveni la cunoașterea adevăratului Dumnezeu²². Antropologia sa este așadar cristocentrică: în Christos este realizată noua creație.

Origen, la rândul său, susține că omul „a fost creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu și, de aceea, Mântuitorul, cuprins de milă față de omul creat după icoana sa, când l-a văzut mântjind și prăfuind chipul său și aderând la chipul indicat de cel Rău, a luat asupra sa Icoana omului și i-a venit în întâmpinare”²³. În opinia lui Origen, Cuvântul nu a venit să desăvârșească lucrarea Tatălui, ci doar să repare deficiențele cauzate de păcat. În acest sens, Cuvântul lui Dumnezeu nu este doar revelator a ceea ce noi suntem, ci însuși Mântuitorul nostru. Teologia Cuvântului întrupat nu-și poate avea locul decât în cadrul economiei mântuirii lui Dumnezeu, economie prin care Creatorul oferă identitatea adevărată omului, creatura sa.

Diferit față de Clement și Origen, Atanasie preferă să nu vorbească despre icoană, termen rezervat Cuvântului, ci de *kat'eikona* – după icoană, „după asemănare”. Cuvântul s-a întrupat pentru a reda omului asemănarea cu divinul, mântjită și pătată prin păcat, și pentru a-i reda identitatea și capacitatea de a contempla și de a-l cunoaște pe Creatorul universului. „Asemănarea este mai întâi descrisă în explorarea descendentă, care pătrunde ființele și discerne propria sa dimensiune de veșnicie”²⁴. În echivalentul ter-

21 Clement, *Protrepticul* X,98,4, citat de A.-G. Hamman, *L'homme image de Dieu*, Desclée, Paris, 1987, p. 114.

22 A.-G. Hamman, *L'homme, image de Dieu: essai d'une anthropologie chrétienne dans l'Église des cinq premiers siècles*, Desclée, Paris, 1987, pp. 113-123.

23 Origen, *Omilia la cartea Genezei* I, 13, citat de A.-G. Hamman, *L'homme, image de Dieu*, p. 144.

24 A.G. Hamman, *L'homme image de Dieu*, p. 155.

menului „asemănare”, episcopul alexandrin folosește termenul *charis* (dar, har): „Căci Dumnezeu Demiurg și Regele suveran al universului care subzistă deasupra tuturor ființelor și deasupra oricărei gândiri umane a creat, în bunătatea și în frumusețea sa infinite, rasa umană după propria-i icoană, prin Cuvântul său, Domnul nostru Isus Christos. Datorită asemănării cu El, omul este capabil să-l contemple pe Dumnezeu și să-i cunoască ființele, dar dobândește capacitatea de a-și cunoaștere și propria veșnicie, pentru ca această similitudine, păstrând-o, omul să nu se îndepărteze de comunitatea sfinților, ci, posedând darurile lui Dumnezeu și puterea provenită de la Cuvântul Tatălui, să trăiască în bucurie și intimitate cu Dumnezeu o viață fără îngrijorare și cu adevărat fericită, o viață nemuritoare. Căci, nefiind nimic să-l împiedice a-l cunoaște pe Dumnezeu, puritatea lui îi permite să contemple neîncetat icoana Tatălui, Cuvântul lui Dumnezeu, după icoana căruia a fost creat; și este cu adevărat minunat, să contemple Providența lui Dumnezeu pentru întreaga creație. Se ridică deasupra lucrurilor sensibile și deasupra oricărei reprezentări trupești și se unește, datorită puterii spiritului său, cu realitățile divine și inteligibile care sunt în ceruri”²⁵. Prin harul Cuvântului, Dumnezeu nu s-a mulțumit doar să-l creeze pe om, ci l-a făcut să participe la firea divină a Cuvântului. Mai mult, harul divin îl introduce pe om în contemplația și cunoașterea lui Dumnezeu Tatăl-Fiu-Duh Sfânt: „Este evident că arta magiei și dezbinarea înșelau oamenii pretutindeni. Cu toții atribuiau cauza existenței lor aștrilor și corpurilor cerești, fără a ține cont de altceva decât de aparențe. Pe scurt, peste tot erau prezente necredința și răutatea. Doar Dumnezeu și Cuvântul său erau necunoscuți; și totuși El nu se ascunsese, ci făcea totul pentru a fi văzut de oameni și nu le-a dat doar o posibilitate să-l cunoască, ci le-a oferit numeroase ocazii, de toate felurile²⁶. Într-adevăr, harul (*charis*) de a fi conform chipului însuși ar fi fost suficient pentru a-l cunoaște pe Dumnezeu Cuvântul și, prin El,

25 L. Dincă, *Ibidem*, p. 15.

26 Episcopul alexandrin se referă, probabil, aici la discursul sfântului Paul la Antiohia Pisidi-ei: „În generațiile trecute, El a permis ca toate neamurile să meargă pe căile lor, deși n-a încetat să dea mărturie prin binefacerile [sale], dând ploi din ceruri și anotimpuri roditoare, săturând cu hrană și bucurie inimile voastre” (Fap. 14,16-17) și la Atena în Areopag: „El a făcut dintr-unul singur tot neamul omenesc care să locuiască pe toată suprafața pământului, i-a stabilit timpuri determinate și hotare între care să locuiască pentru a-l căuta pe Dumnezeu – fe și numai băjbâind – și să-l găsească, deși nu este departe de fiecare dintre noi. Căci în El trăim, ne mișcăm și suntem, cum au spus și unii dintre poeții voștri: «Căci suntem și noi din neamul [lui]»” (Fap. 17, 25-28).

pe Tatăl. Însă Dumnezeu, cunoscând slăbiciunea umană, a ținut cont de neglijența lor, astfel încât, dacă ei au neglijat să-l cunoască prin ei înșiși, să nu-l cunoască nici datorită creaturilor sale. Însă, deoarece neglijența oamenilor a coborât atât de tare, până la exces, Dumnezeu a prevăzut și această slăbiciune din partea lor, trimițându-le o lege și profeți ușor de recunoscut, pentru ca și atunci când vor mai ezita să-și ridice ochii spre cer și să-l recunoască pe Creatorul lor, să aibă o învățătură la îndemâna lor. [...] Ridicând privirea spre măreția cerului și ținând cont de armonia creației, omul poate să-l recunoască pe Stăpânul ei, Cuvântul Tatălui, care-l revelează tuturor pe Tatăl prin Providența sa universală și care conduce întreg universul, pentru ca toți, datorită lui, să-l cunoască pe Dumnezeu”²⁷.

În lucrarea *Discursuri împotriva arienilor*, episcopul de Alexandria insistă și mai mult atât asupra asemănării omului creat după icoana Cuvântului, la rândul său Icoana perfectă a Tatălui (Dacă m-ați cunoscut pe mine, îl veți cunoaște și pe Tatăl meu; Cine m-a văzut pe mine l-a văzut pe Tatăl, In 14, 7.9), cât și asupra participării omului, prin har, la natura sa divină. Fiindcă este cu adevărat Dumnezeu, prin esență, și co-veșnic cu Tatăl, Cuvântul poate face din oameni, prin participare și prin har, fi adoptivi ai lui Dumnezeu: „Este vădit deci, și nu trebuie să se îndoiască nimeni, că cele pe care le dă Tatăl le dă prin Fiul. Și este minunat și de mirare că harul pe care-l dă Fiul de la Tatăl, pe acela se zice că-l primește Fiul însuși; și înălțarea pe care Fiul o primește de la Tatăl, fiind înălțat El însuși, o primește pentru alții. Căci însuși acela care este Fiul Tatălui s-a făcut și Fiul omului. Și, în calitate de Cuvânt, El dă cele de la Tatăl. Căci toate câte le face și le dă Tatăl le face și le dăruiește prin Fiul. Dar, ca Fiu al omului, se spune că primește tot ce-i omenesc și asumă ca fiind al său, anume trupul, care are însușirea de a primi harul, așa precum am spus. Căci a luat înălțarea ca om, iar înălțarea a constat în îndumnezeirea lui (ca om). Dar Cuvântul însuși o avea pururea pe aceasta după dumnezeirea sa și după desăvârșirea întocmai cu a Tatălui”²⁸.

Controversa ariană permite Patriarhului alexandrin să dezvolte învățătura sa cristologică și să lărgască perspectivele pastorale. El reproșează arienilor că fac din Cuvântul Icoană o creatură prin care Dumnezeu ne-ar fi creat, folosindu-l ca instrument al creației: „În opinia voastră, Cuvântul

27 L. Dincă, *Ibidem*, p. 92.

28 Athanase d'Alexandrie, *Traitées contre les ariens*, col. Sources chrétiennes nr. 598, Paris, Cerf, 2019, pp. 242-244, traducere personală.

lui Dumnezeu există, nu pentru a exista, ci în folosul nostru, ca un instrument [...]; Fiul este Icoana noastră și a primit ființa spre slava noastră” (CA II,2). O asemenea concepție despre Cuvântul lui Dumnezeu îl introduce pe acesta în rândul lumii create și, deci, îi este negată existența veșnică și deofințimea cu Tatăl. Însă omul nu poate fi mântuit, dacă Cuvântul nu este Dumnezeu prin natură. Pentru ca omul să poată avea acces din nou la contemplația și cunoașterea lui Dumnezeu, trebuie ca Fiul, Cuvântul, să fie „Icoana văzută a Dumnezeului nevăzut”. Niciun om nu poate fi numit „Icoană a lui Dumnezeu”, în sensul propriu al termenului, decât acela care este Dumnezeu prin esență dintotdeauna. Omul este creat „după icoană”, sau „după asemănare”, în icoană și în asemănarea perfectă este Cuvântul. De aici decurge consecința logică a lui Atanasie: dacă numai Cuvântul este numit „Icoana văzută a Dumnezeului nevăzut”, este datorită faptului că are o fire diferită de cea a creaturilor²⁹; așadar este deofință cu Tatăl și co-veșnic cu el: „Dacă am fost creați după Icoană, dacă suntem numiți icoană și slavă a lui Dumnezeu, nu ni se datorează nouă, ci se datorează adevăratei Icoane și adevăratei Slave a lui Dumnezeu, cea care locuiește în noi și care este Cuvântul său, devenit trup pentru noi la împlinirea timpurilor și care ne-a oferit harul – *charis* – acestei numiri” (CA III,10,3-4). Când arienii aduc obiecții, zicând că Dumnezeu ar fi putut, printr-un singur cuvânt, să răscumpere omul din păcat și din moarte și să-i redea chipul original, mântjit apoi și terfelit din cauza păcatului, și să-i ofere de îndată și cunoașterea adevăratului Dumnezeu, Atanasie susține că „Dumnezeu îl trimite pe Fiul său să ia un trup muritor pentru a aduce un remediu acolo unde consecințele păcatului erau evidente. De aceea, în întruparea Cuvântului, accentul este pus pe trup, pentru ca datorită asemănării noastre cu acest trup, să putem fi răscumparați”³⁰ și să avem astfel acces la contemplația și adevărata cunoaștere a lui Dumnezeu. În felul acesta se realizează și asimilarea omului de către Cuvântul întrupat. Omul creat după chipul Cuvântului nu poate fi decât conform Cuvântului în cunoaștere și iubire: Vă vor recunoaște ca discipoli ai mei, dacă vă veți iubi unii pe alții (In 13,35) și Veți cunoaște că eu sunt în Tatăl și voi în mine (In 14,20).

Teologia atanasiană a Cuvântului-Icoană perfectă a lui Dumnezeu, care prin întruparea sa conferă omului harul cunoașterii (*gnosis*) și al con-

29 R. Bernard, *L'image de Dieu d'après saint Athanase*, pp. 21-22.

30 A.G. Hamman, *L'homme image de Dieu*, p. 167; cf. Atanasie de Alexandria, *Împotriva arienilor*, II,69.

templației, dovedește că Fiul, Isus Christos, este Dumnezeu adevărat și Om adevărat: „Îngerii înșiși, arhanghelii, stăpânirile, toate virtuțile și tronurile, împărtășindu-se de Cuvânt, văd neîncetat fața Tatălui” (CA III,51), „adică Fiul este fața arătată a Tatălui, dar și cel unit cu Fiul este în relație filială cu Tatăl și e văzut de Tatăl ca fiu”³¹. Christos este cu adevărat Cuvântul lui Dumnezeu, Înțelepciunea și Puterea sa. Dumnezeu prin fire, El a devenit cu adevărat om prin întrupare, pentru noi: pentru îndumnezeirea și răscumpărarea noastră. Filațiunea Cuvântului este unică și diferită de a noastră, a îngerilor și oricărei alte creaturi, deoarece ea ține de firea sa, nu este rodul unei adopții divine sau a unei participări la firea divină a Tatălui. Esența trupului său este asemenea cu a noastră deoarece, pentru a putea recapitula în El însuși omul în integralitatea lui, trebuia ca și Cuvântul să fi trăit o existență de om adevărat, să se nască cu adevărat din sânul unei femei, să experimenteze realitățile omenești: slăbiciunile, oboselile, foamea, setea etc., cu excepția păcatului, să pătimească, să moară și să învie pentru ca astfel să ne introducă și pe noi cu El în înviere, scopul ultim al creației omului, prin îndumnezeire. Doar Cuvântul lui Dumnezeu, fiind Dumnezeu prin natură, ne putea oferi cunoașterea Dumnezeului adevărat și putea să realizeze, în noi și pentru noi, economia mântuirii.

3. Înțelegerea propriei noastre umanități și a economiei mântuirii

Deoarece Cuvântul este veșnic și deofință cu Tatăl, El restabilește în om asemănarea după chip și conferă cunoașterea adevăratului Dumnezeu. Doar prin trupul Cuvântului putem ști cu adevărat cine este Cuvântul și putem cunoaște astfel natura noastră umană și economia mântuirii. Ființa omului este îndreptată în întregime spre izvorul și fundamentul ei, Dumnezeu³². Analiza, în profunzime, a teologiei atanasiene ne permite să vedem o relație strânsă între întruparea Cuvântului și firea noastră umană: prin scrierile sale polemice, de pildă, episcopul de Alexandria dovedește faptul că, atunci când apără adevărata întrupare a Cuvântului lui Dumnezeu, putem înțelege mai bine cine suntem noi înaintea lui Dumnezeu. De când există omul pe pământ, el este frământat de două întrebări majore, la care

31 D. Stăniloae, *Sfântul Atanasie cel Mare, Trei cuvinte împotriva arienilor*, n. 129, p. 566.

32 Este convingerea de bază a episcopului alexandrin, pe care episcopul de Hippona, Augustin, o exprimă la rândul său prin prisma experienței sale spirituale: „Tu ne-ai zidit pentru tine Doamne, iar sufletul nostru este fără odihnă până nu se va odihni în tine”, *Confesuni*, I,1,1.

toate religiile lumii și toate curentele filosofice ori mitologice au încercat să aducă răspuns: cine este Dumnezeu? și ce este omul în relația sa cu Dumnezeu? Credința creștină, prin revelația biblică, ne spune că Dumnezeu este creatorul a toate, cel care susține universul cu Providența sa, iar omul este creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu și este chemat, așadar, să împărtășească comuniunea cu Dumnezeu. Antropologia lui Atanasie se sprijină și este argumentată de această convingere de credință, ținând cont de cele trei dimensiuni ale omului: 1) dimensiunea spirituală și trupească, 2) aceea de ființă creată după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, 3) și cea de ființă rațională, înzestrată cu cuvânt³³. De aceea, întruparea Cuvântului ne permite să ne înțelegem și să asumăm mai bine natura noastră umană. Prin întrupare, Christos devine hermeneutul naturii ființei noastre umane și a destinului ei: „De cine am fi avut nevoie, dacă nu de Cuvântul lui Dumnezeu care vede și sufletul, și spiritul, care mișcă toate ființele creației și prin ele îl face cunoscut pe Tatăl? Lui îi revenea să reînnoiască învățătura despre Tatăl, deoarece prin propria Providență și prin porunca sa domnește peste univers. [...] Astfel, vrând, pe drept cuvânt, să vină în ajutorului oamenilor, s-a prezentat ca om, luând un trup asemănător cu al nostru și, conform cu starea aceasta și prin faptele trupești, cei care nu au voit să-l recunoască prin Providența și domnia sa universală, să poată recunoaște, prin faptele trupului, Cuvântul întrupat și, prin El, pe Tatăl” (DI 14,6). Clement Alexandrinul vedea deja în Cuvântul lui Dumnezeu Pedagogul prin excelență, cel care a venit de la Dumnezeu să ni-l descopere pe Dumnezeu, așa cum este El, și pe om în identitatea lui cea mai profundă. Atanasie, în aceeași tradiție alexandrină, ni-l prezintă pe Christos drept cel care ne învață cine este Tatăl, dar în același timp și cine este omul în propria sa ființă și ne învață prin scrierile sale că păcatul a infectat și a pângărit firea noastră umană și doar întruparea Cuvântului, unicul fără de păcat și Dumnezeu adevărat, putea să-l elibereze pe om din această stare. „Trupul cu care s-a unit Christos era, și el, sclav al păcatului. În acest trup, puterea păcatului înălța neîncetat capul din pricina înclinațiilor specifice acestei firi. Prin prezența Cuvântului, păcatul a fost învins în trupul său și distrus în același timp cu moartea, consecință a sa. Christos a slobozit trupul său din păcat și, prin asemănarea lui cu al nostru, această slobozire și victorie au adus slobozirea

33 B. Salleron, *Matière et corp du Christ chez saint Athanase d'Alexandrie*, teză de doctorat în teologie susținută la Universitatea Pontificală din Lateran, Roma, în anul 1967, pp. 7-9.

trupului nostru de sub stăpânirea păcatului și a morții”³⁴; „Când Cuvântul a asumat trupul nostru, orice mușcătură de șarpe a fost astfel complet nimicită; dacă un oarecare rău își avea izvorul în mișcările trupului, a fost nimicit și, odată cu el, a fost suprimată moartea însăși, care-i era consecința. [...] Trupul le-a nimicit și toți, datorită asemănării noastre cu acest trup, am fost sloboziți și uniți Cuvântului. [...] Toate acestea nu s-ar fi petrecut dacă Cuvântul ar fi fost doar o creatură” (CA II,69-70).

Dacă Atanasie realizează întreaga sa reflecție teologică în jurul misterului întrupării Cuvântului, o face convins fiind de adevărul propovăduit de sfântul Paul când îl numește pe Christos Primul născut dintre creaturi, fiindcă în El toate au fost create [...]; El este începutul, Primul născut dintre cei morți (Col 1,15-18). Fiind cu toții rătăciți din cauza căderii lui Adam, asemănarea trupului nostru cu cel al Cuvântului, ba chiar identitatea cu acest trup, ne permite să cunoaștem mai bine firea noastră umană și destinul nostru ultim, mântuirea și îndumnezeirea. Ținând seama de acest destin ultim al firii umane, Atanasie susține: „Dacă Cuvântul ar fi fost o simplă creatură, nu ar fi fost posibilă restaurarea firii umane. Cum ar putea ca o creatură să poată răscumpăra la rândul ei o altă creatură? Ce ajutor ar putea fi benefic, venind de la ființe asemănătoare, de vreme ce cu toții avem nevoie de același ajutor? Dacă El, Cuvântul ar fi fost o creatură, cum ar fi putut să șteargă sentința lui Dumnezeu și să ierte păcatele?” (CA II,67). Cu alte cuvinte, un mântuitor mântuit nu poate mântui pe alții, și nici o ființă îndumnezeită nu poate îndumnezei alte ființe, din motivul simplu că nimeni nu poate oferi ceea ce nu are prin natură. Cuvântul trebuie să fie divin prin fire, mântuitor prin fire și doar astfel, prin asumarea acestei firi, poate oferi răscumpărarea firii umane din păcat, putând să o îndumnezeiască. Concentrarea unei gândiri teologice asupra misterului întrupării înseamnă exprimarea convingerilor profunde asupra realității acestui mare mister creștin și găsirea unor răspunsuri pertinente la întrebările esențiale și existențiale ale vieții umane: cine este omul și care este destinația sa ultimă, ca ființă creată după chipul și asemănarea lui Dumnezeu? Fiul unic al lui Dumnezeu este deasupra oricărei ordini create. Este Fiu prin natură și, prin întruparea sa, ne revelă că suntem chemați să devenim fii adoptivi ai Tatălui: Când vă rugați să spuneți Tatăl nostru care ești în ceruri (Mt 6,9).

---

34 J. Roldanus, *Le Christ et l'homme dans la théologie d'Athanasie d'Alexandrie*, E.J. Brill, Leiden, 1968, p. 169.

Iubirea lui Dumnezeu față de om este atât de mare -Dumnezeu a iubit atât de mult lumea încât l-a dat pe Fiul său unic (In 3,16) - încât nu se mulțumește doar să-l creeze pe om, ci dorește să-l îndumnezeiască, îi dorește să intre în comuniune permanentă cu El în vederea vieții veșnice în Împărăția sa: Veniți la mine binecuvântații Tatălui meu și moșteniți Împărăția pregătită pentru voi de la întemeierea lumii (Mt 25,34). Datorită acestei iubiri infinite a Tatălui și datorită bunătății sale față de lumea creată, mântuirea omenirii este posibilă, prin întruparea Cuvântului, fiind pregătită din veșnicie, în Fiul. Prin El, Tatăl ne-a ales, înainte ca lumea să fie: Binecuvântat este Dumnezeu și Tatăl Domnului nostru Isus Christos, care ne-a binecuvântat cu orice binecuvântare spirituală în cele cerești, în Christos, întrucât ne-a ales în El mai înainte de întemeierea lumii ca să fim sfinți și neprihăniți înaintea lui! În iubire El ne-a rânduit de mai înainte spre înfiere, prin Isus Christos, după placul voinței sale, spre lauda gloriei harului său cu care ne-a copleșit în [Fiul] său preaiubit. În El avem răscumpărarea prin sângele său, iertarea păcatelor după bogăția harului său care a prisosit în noi în toată înțelepciunea și priceperea. El ne-a făcut cunoscut misterul voinței sale după placul lui pe care l-a hotărât de mai înainte în El, ca să-l realizeze la împlinirea timpurilor: [și anume] să fie reunite toate cele din cer și cele de pe pământ sub un singur cap, Christos. În El, în care am fost chemați, am fost rânduiți de mai înainte după planul aceluia care lucrează toate după hotărârea voinței sale, ca noi care mai dinainte am sperat în Christos să fim spre lauda gloriei sale (Ef 1,3-12). Economia mântuirii își găsește întemeierea în relația veșnică dintre Tatăl și Fiul³⁵. Iar concluzia pe care o desprinde Atanasie nu poate fi decât una logică: dacă Fiul nu este născut din veșnicie din esența Tatălui, mântuirea și îndumnezeirea omului sunt imposibile. Scrutând Scripturile constatăm că ele nu folosesc același vocabular când vorbesc despre Cuvântul lui Dumnezeu făcut om pentru mântuirea noastră și când îl descriu pe acesta în relația lui cu Tatăl și în actul creator. Pentru episcopul alexandrin, distincția între nașterea veșnică a Fiului și creația universului în timp este o convingere majoră pentru a înțelege relațiile intra-trinitare și a evita introducerea laolaltă, așa cum făceau arienii, a necreatului (Tatăl) și a creaturii (Fiul) în interiorul Sfintei Treimi. Creaturile au venit la existență în timp, prin lucrarea Cuvântului divin, care preexistă cu Tatăl. Dumnezeu Tatăl și Dumnezeu Fiul sunt uniți printr-o

35 P. Widdecombe, *The Phatherhood of God from Origen to Athanasius*, pp. 208-209.

relație de paternitate filială prin firea lor, în timp ce firea umană, datorită întrupării Fiului, este chemată să participe la această filiație divină, iar împreună cu ea întreaga natură umană asumată de Fiul.

Plecând de la misterul întrupării, Atanasie dezvoltă o antropologie ortodoxă, arătând înălțarea propriei noastre firi umane, datorită asumării acestei firi de către Cuvântul divin. Ca păstor, Atanasie poartă grija de a-i catehiza pe credincioșii lui. De aceea, în învățătura sa trebuie, de bună seamă, să țină cont atât de elementele Revelației și de tradiția Bisericii, cât și de experiența credinței în confruntarea cu învățătura ariană, adesea favorizată de puterea politică. În opinia lui, este imposibil să desparți revelatorul întrupat de ceea ce el revelează, la fel cum Fiul lui Dumnezeu nu poate fi despărțit de Tatăl pe care ni-l revelează și ni-l face cunoscut. Paternitatea lui Dumnezeu este veșnică, de aceea și Fiul nu poate fi decât veșnic³⁶. Misiunea esențială a Cuvântului întrupat este aceea de a ni-l revela pe Dumnezeu Tatăl, Dumnezeu Fiul, Dumnezeu Duhul Sfânt, fără a ne conduce cu ideea spre existența a trei dumnezei, ci a unui singur Dumnezeu în esența sa și întreit în persoane. Și tot Cuvântul întrupat ne revelă și cine este omul și care îi este destinul ultim în economia mântuirii divine: „După cum am spus, acest Cuvânt nu se compară cu cel al omului, compus din silabe, ci este imaginea perfect asemănătoare a Tatălui. Oamenii sunt compuși din mai multe părți și ei au venit la existență ex-nihilo, iar cuvintele lor sunt compuse și inconsistente. Dumnezeu însă există și nu este compus; astfel, și Cuvântul său există și nu este compus, ci este Dumnezeul unic și Fiul Monogen, Dumnezeu bun ce-și are izvorul în Tatăl; El le cârmuiește și le conține pe toate. Cauza pentru care Cuvântul lui Dumnezeu a venit până în lumea creată este într-adevăr minunată și ne dovedește că lucrurile nu ar fi trebuit să fie altfel decât așa cum sunt” (CG 41,1-2). După Atanasie, întruparea Cuvântului se înscrie, așadar, în logica planului mântuirii stabilit de Dumnezeu dinaintea creației lumii. Dacă întruparea ne face să ne cunoaștem propria fire, ne face, în egală măsură, să cunoaștem și planul mântuirii lui Dumnezeu față de oameni. Îndumnezeirea omului este destinul său ultim, iar viața veșnică este o încoronare a recreației omului căzut și înălțat. Recreația este definitivă în întruparea Fiului, moartea și păcatul nemaivând niciun efect asupra omului răscumpărat prin pătimirea, moartea și

---

36 J.R. Meyer, „Athanasius' Son of God Theology”, în *Recherches de théologie et philosophie médiévales*, nr. 66, 1999, pp. 240-242.

învierea lui. De aceea, gândirea teologică, dogmatică, pastorală și catehetică a episcopului este dominată de certitudinea întrupării.

Moștenind tradiția alexandrină, Atanasie înțelege expresia economia mântuirii în sensul venirii Fiului lui Dumnezeu în trup și al împlinirii lucrării sale în scopul mântuirii omului. Economia mântuirii are ca scop îndumnezeirea omului, îmbrățișând astfel întreaga creație și întreaga istorie. Întruparea se înscrie în logica economiei, fiind încoronarea ei, și ne permite să distingem cele două faze ale economiei, înainte și după venirea Cuvântului în trup: „De aceea, Cuvântul lui Dumnezeu netrupesc, incoruptibil și imaterial³⁷ vine în apropierea noastră, chiar dacă nici mai înainte nu era departe. Fiindcă nu a lăsat nicio parte a creației lipsită de El, ci a umplut totul pretutindeni, El, cel care rămâne mereu lângă Tatăl său. Însă El se face prezent, înjosindu-se pentru a ne mântui, datorită filantropiei și arătării lui în favoarea noastră. Văzând cum specia rațională se pierdea și moartea punea stăpânire peste ea, din cauza corupției, văzând că amenințarea cu privire la transgresiune menținea corupția într-o permanentă virulență împotriva noastră și că ar fi fost absurd ca această lege să fie abrogată înainte de a fi fost împlinită, [...] văzând supușenia tuturor oamenilor în fața morții, cuprins de milă pentru rasa noastră, compătimitor cu slăbiciunea noastră, condescendent în fața corupției noastre, neacceptând ca moartea să domine asupra noastră, pentru ca ceea ce a început să vină la existență să nu piară și pentru ca lucrarea Tatălui său în privința oamenilor să nu fie inutilă, a luat un trup pentru El, un trup care nu este diferit de al nostru³⁸ [...]. Luând astfel dintre noi un trup asemănător cu al nostru, l-a oferit morții pentru toți oamenii, deoarece toți oamenii sunt supuși corupției și morții. El l-a prezentat astfel Tatălui într-un gest de adevărată filantropie” (DI 8,1-6).

Prima fază a economiei are ca scop să propovăduiască sau să pregătească venirea Cuvântului, prorociile mesianice din Vechiul Legământ, iar a doua fază arată împlinirea lor, în cele mai mici detalii, în Isus Christos,

---

37 Aceste trei atribute ale Cuvântului sunt mai puțin clasice în gândirea Părinților Bisericii. Atanasie însă insistă des asupra lor pentru a dovedi, pe de o parte, infinita diferență dintre Cuvântul lui Dumnezeu, întrupat din iubire, și om, iar, pe de altă parte, necesitatea întrupării sale pentru a reda incoruptibilitatea trupului uman.

38 Ideea pe care alexandrinul o exprimă aici este esențială pentru economia mântuirii: Mântuitorul omenirii nu putea asuma decât un trup asemănător în toate cu al nostru, cu excepția păcatului, pentru ca, oferind acest trup muritor și coruptibil morții și corupției, să ne dobândească, prin învierea sa, nemurirea și incoruptibilitatea de care se bucura specia umană la începuturi, în grădina Edenului.

recunoscut drept Mielul lui Dumnezeu care ia asupra sa păcatele lumii (In 1,29), Noul Legământ sigilat cu sângele Mielului. Spectrul mântuirii este universal, deoarece atinge întreaga specie umană, de la începutul și până la sfârșitul veacurilor. Toată această lucrare este săvârșită de Dumnezeu din pură filantropie. Totuși, se poate ridica în mintea noastră cel puțin o întrebare: de unde vine această universalitate a mântuirii realizată în Isus Christos?³⁹ Venirea lui Christos fiind una limitată istoric și particulară poate avea ea o eficacitate dincolo de limitele impuse de timp și de spațiu? Episcopul alexandrin răspunde la această întrebare făcând recurs la mărturia apostolului Paul: Christos este Unicul Mijlocitor între Dumnezeu și oameni (1 Tim 2,5). Pentru a susține doctrina economiei mântuirii universale și pentru a arăta că mântuirea este lucrarea specifică a lui Dumnezeu, care nu este constrâns de timp și spațiu, Atanasie nu se poate poziționa decât în gândirea universalistă a sfântului Paul. În Christos Isus, Dumnezeu a devenit unul dintre noi și a acceptat moartea pentru a ne reda viața veșnică. Reconcilierea noastră cu Dumnezeu este lucrarea Cuvântului divin. Botezul este sacramentul prin care omul moare cu Isus Christos și, prin harul învierii, devine viu în Christos. Doctorul alexandrin insistă asupra centralității misterului întrupării în doctrina sa soteriologică tocmai pentru a arăta că tot omul asumat în umanitatea sa de Christos, are acces la mântuire. Dacă Mântuitorul nu ar fi asumat o umanitate întru totul asemenea umanității fiecărui om, nici mântuirea nu ar fi fost realizată decât pentru o anumită categorie de oameni. Însă tocmai această asemănare a trupului asumat de Cuvânt cu trupul oricărui om deschide tuturor oamenilor, din toate timpurile, accesul la mântuirea universală. De aceea, nicio creatură, nici chiar îngerii sau alte creaturi spirituale cerești, nu ar fi putut realiza mântuirea omenirii, în afara Cuvântului, unicul deoființă și veșnic împreună cu Tatăl. Iar această deoființime nu este participare, ci deoființime prin natură: „Fiind Cuvântul lui Dumnezeu, superior în toate tuturor, cel care oferea propriul său templu și instrumentul său trupesc în răscumpărare pentru toți, El plătea datoria noastră prin moartea sa. Unit fiind cu toți oamenii

---

39 Întrebarea este cu atât mai pertinentă cu cât în societățile noastre, tot mai mult secularizate și plurireligioase, conviețuiesc deopotrivă creștini, necreștini, ateii, sceptici și indiferenți. J. Dupuis, *Vers une théologie du pluralisme*, Cerf, Paris, 1997, și într-un articol, „Le Verbe de Dieu, Jésus Christ et le religions du monde”, în *Nouvelle revue théologique*, nr. 123, 2001, pp. 529-546, abordează tema mântuirii realizată de Isus Christos și eficacitatea ei în privința oamenilor de alte religii, indiferenți sau cu opinii morale diferite de cele ale creștinilor.

printr-un trup asemănător, Fiul incoruptibil al lui Dumnezeu i-a asumat pe toți în scopul incoruptibilității, conform promisiunii învierii. [...] La venirea sa în regiunile noastre și odată ce a locuit într-un trup asemănător cu al nostru, orice încercare a dușmanilor împotriva oamenilor a încetat și corupția morții a dispărut, ea, care din timpuri îndepărtate bântuia împotriva lor. Specia umană ar fi mers spre pierzania ei dacă Fiul lui Dumnezeu, Stăpânul universului și Mântuitorul, nu ar fi venit să o mântuiască pentru a pune capăt morții” (DI 9,2-4). Într-un alt text remarcabil, Atanasie exprimă aceeași gândire în termeni și mai profunzi: „Fiul nu este doar unit cu Tatăl, datorită unei înțelegeri existente între ei. Sfinții și mai ales îngerii și arhanghelii se bucură de această înțelegere cu Dumnezeu și nu există disensiuni între ei; diavolul, care a intrat în dezacord, s-a văzut precipitat din cer, după cum spune Domnul. Așadar, dacă datorită acestui acord Tatăl și Fiul sunt unul, creaturile care sunt în acord cu Dumnezeu ar fi unite în același fel cu El și ar putea spune: Tatăl și cu mine una suntem. Dar, dacă așa ceva este de-a dreptul absurd - și așa este cazul -, suntem nevoiți să înțelegem prin unitatea Fiului cu Tatăl o unitate substanțială. Creaturile, indiferent de acordul lor cu Creatorul, nu au această unire decât prin mișcare, prin participare și în duh. Deoarece diavolul nu a păstrat această unitate, a fost alungat din cer. Fiul, dimpotrivă, fiind născut din esența divină, este prin esență unit Tatălui care îi dă naștere” (De synodis nr. 48). Intenția episcopului este aceea de a susține teologia deofinițimii niceene. Fiul este una cu Tatăl și întru toate egal Tatălui, deoarece împărtășește cu El lucrarea și unitatea ce nu pot aparține decât lui Dumnezeu. A crea sau a îndumnezei ființa umană, a spune cine este Dumnezeu pentru om și cine este omul înaintea lui Dumnezeu este ceea ce argumentează faptul că Fiul lui Dumnezeu, devenit om pentru noi, nu poate fi decât Dumnezeu adevărat și om adevărat. Doar așa omul are acces la cunoașterea ființei sale, dobândește o identitate nouă, aceea de fiu adoptiv al lui Dumnezeu în Fiul întrupat, și intră în economia mântuirii/îndumnezeirii.

Bibliografie:

- * Bardy, G., „Saint Athanase d’Alexandrie a-t-il connue la *Thalie* d’Arius?”, în *Revue des sciences religieuses*, nr. 7, 1926.
- * ---- „La *Thalie* d’Arius”, în *Revue de philosophie*, nr 53, 1927, pp. 211-233.

- ✦ ---- „Fragments attribués à Arius”, în *Revue d'histoire ecclésiastique*, nr. 26, 1930, pp. 253-268.
- ✦ Berchem, J.B., „Le rôle du Verbe dans l'œuvre de la création et de la sanctification d'après saint Athanase”, în: *Angelicum*, nr. 151, 1968, pp. 220-223.
- ✦ Bernard, R., *L'image de Dieu d'après saint Athanase*, Aubier, Paris, 1952.
- ✦ Bouyer, L., *L'incarnation et l'Église-Corps du Christ dans le théologie de saint Athanase*, Cerf, Paris, 1943.
- ✦ Canévet, M., „La théologie au secours de l'herméneutique biblique: l'exégèse de Ph 2 et du Ps 44 dans le Contre Arianos I, 37-52 d'Athanase d'Alexandrie”, în *Orientalia christiana periodica*, nr. 71(3), 1996, pp. 401-408.
- ✦ Dîncă, L., *Le Christ et la Trinité chez Athanase d'Alexandrie*, Cerf, Paris, 2012.
- ✦ ---- *Sfântul Atanasie de Alexandria. Împotriva păgânilor și Despre întruparea Cuvântului*, Sapientia, Iași, 2013.
- ✦ ---- *Sfântul Atanasie de Alexandria. De decretis nicaenae synodi. Despre decretetele conciliului de la Niceea (325)*, Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2015.
- ✦ ---- *Christos și misterul Sfintei Treimi în scrierile sfântului episcop Atanasie de Alexandria*, Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2015.
- ✦ Kannengiesser, C., *Politique et théologie chez Athanase d'Alexandrie*, Beauchesne, Paris, 1974.
- ✦ ---- „Les 'Blasphèmes d'Arius' (Athanase d'Alexandrie, *De synodis* 15): un écrit néo-arien”, în: *Mémorial Jean Festugière, 25 études réunies et publiées par E. Lucchesi et H.D. Saffrey*, Patrick Cramer, Genève, 1984, pp. 142-146.
- ✦ ---- *Le Verbe de Dieu selon Athanase d'Alexandrie*, Desclée, Paris, 1991.
- ✦ ---- *Arius and Athanasius: Two Alexandrian Theologians*, Variorum, Hampshire, 1991.
- ✦ ---- *Athanase d'Alexandrie évêque et écrivain*, Beauchesne, Paris, 1983.